

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2021

Romano džaniben

časopis romistických studií | 28. ročník | 2/2021

HOSTUJÍCÍ EDITOŘI ČÍSLA:

Martin Fotta

Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.

E-mail: fotta@eu.cas.cz

Mariana Sabino Salazar

Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

[Milada Závodská]

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021

Na obálce:

Káva #2 | Curitiba, Paraná, Brazílie, 2007 | Foto: Luciana Sampaio

Obsah

| TÉMA: ROMOVÉ V LATINSKÉ AMERICE A KARIBIKU |

RECENZOVANÁ ČÁST

Mariana Sabino Salazar Vývoj postavy „Cikánky“ v mexické kinematografii (1943–1978) a její rasové a nacionalistické implikace	9
Pablo Irizarri Chilští Romové ze skupiny Chorachane: Etnografické poznámky lingvisty	31
Esteban Acuña Cabanzo Vyjednávání (ne)viditelnosti mezi romskými rodinami v Bogotě	57

NERECENZOVANÁ ČÁST

Aida Elizabeth Infante de Juan Phirav mugo traio kon iek iló romanó / Kráčím životem s romským srdcem	79
David Lagunas „Se dvěma kufry“: Španělští Romové v Mexiku	95
Elsie Ivancich Dunin Taneční motiv ze severochilské pouště: „Los Gitanos“ („Cikáni“)	107

| NETEMATICKÁ ČÁST |

RECENZOVANÁ ČÁST

Milada Závodská Vznik „jazykové subkomise“ Svazu Cikánů-Romů (1969–1973) pro standardizaci romštiny	123
---	-----

Příloha 1 – Milena Hübschmannová: Jak psát romštinu (pracovní materiál Svazu Cikánů-Romů)	142
---	-----

RECENZE | ANOTACE

Philomena Franz: <i>Žít bez hořkosti. Příběh německé Sintky, která přežila holokaust</i> (Helena Kaftanová)	157
Alexander Mušinka: <i>Elena Lacková I.</i> (Radka Patočková)	163
Marcus Pape: <i>Sólo pro Jiřího Letova. Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry podle archivních dokumentů a jeho deníků</i> (Lada Viková)	169

Phirav mugo traio kon iek iló romanó / Kráčím životem s romským srdcem²

Jsem nezávislá žena a křesťanka. Během mnoha let svého života jsem zažila strádání a diskriminaci, ale také milé zacházení. Díky těmto zkušenostem se dívám na svět jinak a přetvářím svou bolest v motor, abych mohla pomáhat ostatním lidem svou solidaritou, což mě hřeje u srdce. Do svých aktivit jsem zapojila svou rodinu, manžela, děti a snachy. V současnosti se skrze solidaritu a pomoc setkáváme s mnoha lidmi, ke kterým se chováme láskyplně a neděláme mezi nimi rozdíly, nediskriminujeme. V posledních deseti letech svého života jsem s podporou mých milovaných hodně pracovala na zviditelnění argentinské romské komunity. S naší kulturou jsem ostatní lidi seznamovala v rámci nejrozličnějších setkání a aktivit, jako jsou konference, výstavy umění v muzeích, přednášky a akce v kostele. Děkuji Bohu za to, že mi dal sílu změnit svůj život a za to, že mě vedl různými cestami, přes lásku, solidaritu a jednotu, abych mohla dál ukazovat drahocennou romskou kulturu a tradice všude tam, kde se ocitnu.

Ze španělštiny přeložila Jana Vaněčková

Poznámka k transkripci a překladu z romštiny

Uvedený text je varietou kalderaštiny ze severní Argentiny. Autorka užívá při jejím zápisu španělský pravopis, místy doplňovaný anglickým přepisem kalderaštiny podle severoamerického úzu.³ Ve výstavbě textu a ve slovní zásobě se odráží autorčin idiolekt, neboť není rodilou mluvčí tohoto jazyka. Prezentovaná kalderaština se formovala v severovýchodním Srbsku, snad v srbském Banátu,⁴ jak tomu nasvědčují slova *mešte*, *radimasa*, *sinija*, *swato*, *šikjeri* a další jazykové indicie.

Transkripce romštiny je v původním textu velmi rozkolísaná a bylo obtížné ji sjednotit. Vzhledem k nedostatku místa uvedu pro ilustraci jen hlásku *š* a její alofon *ś*. Kalderaština obecně rozlišuje *š/ś* (např. *šerand/śej*), přičemž *ś* povstalo z *čh*. Autorka *š/ś* nerozlišuje, a protože *š* španělština nemá,

1 Elizabeth Infante de Juan je referentkou pro romskou komunitu v argentinském městě Salta. Svůj text pro *RDž* sepsala v srpnu 2020. Během září a října 2020 jej dále rozpracovala ve španělštině, ve spolupráci s Marianou Sabino Salazar. Na základě této rozšířené verze pak vznikl finální text v romštině.

2 Jak citovat: de Juan, E. I. 2021. *Phirav mugo traio kon iek iló romanó / Kráčím životem s romským srdcem. Romano džaniben* 28 (2): 79–93.

3 Viz Lee, R., *Romani Dictionary Kalderash-English*. Toronto: Magoria Books, 2010.

4 Viz Boretzky, N., *Romani: Grammatik des Kalderaš-Dialekts mit Texten und Glossar*. Berlin: Harrassowitz Verlag, 1994.

přepisuje jej jinak. Jednak anglickým *sh* (např. *manush*, *shon*), ale také španělským *s* (např. *bors*). Toto *s* však autorka v jiných případech užila i pro *z* (např. *sakono*, *vasdel*). Původní zápisy *sh/s* jsem tedy převedl na zápis *š/s*, a to podle skutečné distribuce, např. *bešav* x *šon*. Podobně tomu bylo i u dvojic *ž/ž* a *dž/dž*. Od standardizovaného romského pravopisu užívaného u nás se mnou užitá transkripce odlišuje ještě palatalizovanými souhláskami *dj*⁵ (*kerdjilo*), *kj* (*bukja*), *lj* (*aljaren*), *nj* (*ternja*) a *rj* (*vasurja*). Kmitavé *rr*, charakteristické pro kalderaštinu obecně, je mluvčími autorčina dialektu chápáno jako *g*, což komplikuje přepis. Nicméně v tomto textu se jedná pouze o tři slova: *mugo*, *gokje*, *kheroga* (čti *murro*, *rrokje*, *kherorra*). Samohlásku *u* nahrazuji tam, kde je to nutné, podle skutečné výslovnosti bilabiálou *w* (např. *swako*) a namísto „českého“ velárního *ch*, užívám ve shodě s mezinárodní transkripční grafém *x*.

Zbyněk Andrš

5 Nejedná se zde o palatální *d'*, jako např. v košickém podnářečí východoslovenské romštiny (*kerdom*). Měkčení je méně výrazné, proto volím způsob zápisu vycházející z „jugoslávské“ tradice přepisu romštiny, který je užíván např. pro lovárštinu.

O projekto „Uvari te bešav“ kerdjilo, te sikavas o zakono romano la Argentinako taj te vazdel pe, sostar trubul te sikadjol taj te anzardjol pe thana, te dikhjol o narodo taj o zakono romano, te rekonosisaras amari tradicia taj historia, te del pe gindo pa lengi diversia. E pervo data, kaj ando foro Salta kerdjilo jek sikajimos pal zakonurja la kumpanijake romani ando *Museo de arte contemporáneo*.

Sas partja katar gadala prame le džuvlja katar e familia Juan: e dej, šeja, borja taj nepata. O anzardimos kerdjilo ando trito šon katar o borš 2018 ando internacionalno džuvljango šon. Kon kordinisardas gado projekto, sas amari sikavni licenciadica ande arte visual e Soledad Videla, lasa arakhadjiljam ande duj forurja la Argentinake, Cordoba taj Salta, te das sa de fjal, so žalas pe, kaj sikjovasas te farbosaras le foči taj le vasurja. Amaro obxetivo sas, te sikavas taj te aljaren le džene, sar si jek čerga/kher romani, kon sa sogodi avelas andre ande late: firangos, šeranda, ponjivas taj jek lada le gadenca katar amaro narodo, sar si le gokje taj kitrinče, pale le čare taj le tijariči porcelanenca, sa gado farbome pala le dženja/džuvlja, kaj participisarde ande buki.

Gado sikajimos dikhle les but mišto le gadže taj vi amen samas barikanja, kaj šaj demostrisaras, ke katar e kumpanija šaj kerdjol pe but bukja, inke te anzaras jek sikajimos ande jek museo.

Tradicia romani arte žuvindo.

Projektem „Obývací pokoj“ jsme chtěli ukázat, jak žijí Romové v Argentině, abychom vyzdvihli, co je na jejich způsobu života zajímavého a inspirativního, aby ostatní viděli a poznali náš lid a romskou kulturu, abychom poznávali svoje tradice a historii a abychom se zamysleli nad jejich rozmanitostí. Bylo to poprvé, co se ve městě Salta v Muzeu současného umění uskutečnila výstava věnovaná kultuře romské komunity.

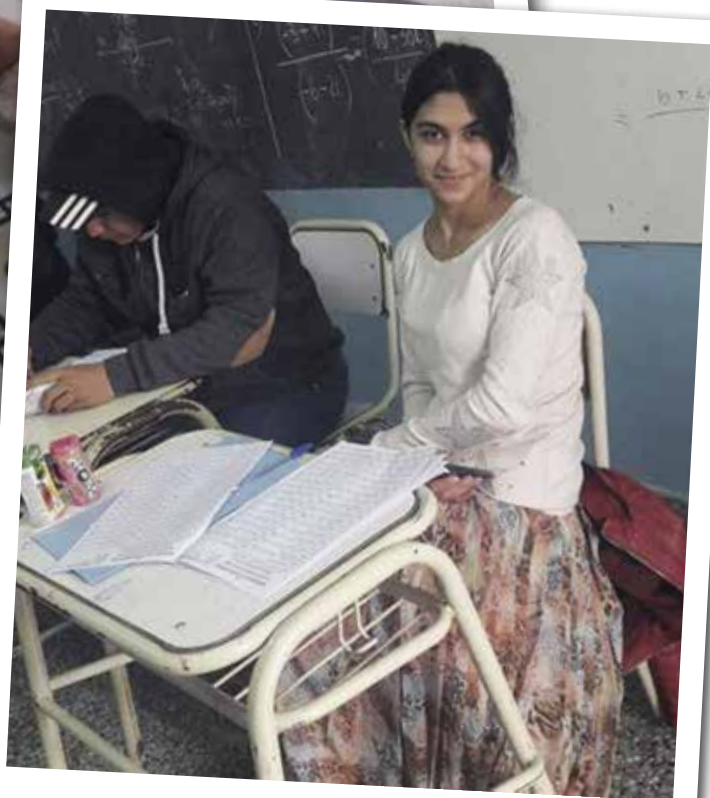
V této věci se angažovaly ženy z rodiny Juan (matka, dcery, snachy a jedna neterř). Koncepce výstavy vznikla ve třetím měsíci roku 2018, v měsíci, kdy se slaví Mezinárodní den žen. Koordinátorkou projektu byla Soledad Videla, naše učitelka, absolventka oboru vizuálního umění, s níž jsme se setkaly ve dvou argentinských městech, v Cordóbě a Saltě. Probíraly jsme, co všechno by se do výstavy mohlo hodit, a učily se barvit textilie a malovat nádoby. Naším cílem bylo vystavit různé artefakty, aby si lidé udělali představu, jak vypadá romský stan nebo dům zevnitř se vším, co v něm bývá: záclony, polštáře, pokrývky a koberce a také truhla s oblečením, charakteristickým pro náš národ, jako jsou sukně a zástěry, dále porcelánové mísy a talíře. A toto vše malovaly ženy, které se účastnily přípravy výstavy.

Tuto výstavu hodnotili „gádžové“ velice dobře a i my jsme byly pyšné, že jsme mohly ukázat, že lidé z romské komunity jsou schopni udělat mnoho věcí, a dokonce i vytvořit výstavu v muzeu.

Romská tradice je umění, které žije.¹

¹ Jde o jakési motto autorky, které má pro ni osobně i její rodinu velký význam: „Romské tradice mají obrovskou hodnotu, díky tomu, že jsou živé.“ – pozn. editorů.

Kaj e pervo sinija romani ande sekretaria la Argentinaki ando són marco katar o borš 2018, Elizabeth Infante De Juan proponisardas te kerdjol pe e pervo enkvesto, te džanas, sode manuš si ka e kumpanija romani la Saltake.

Ando són novembro katar o borš 2018 manušnja profesionalicas katar o RENAPER (Registracia nacionalno katar le manuš), e Claudia Pittari taj e Viviana Campora, avile katar Buenos Aires dži ka Salta. E Claudia taj e Viviana kerde kapacitacia pe trin džjes ka efta šeja romanja: e Lucia Juan, e Carolina Juan, e Celeste Juan, e Johana Calderas, e Sofia Juan, e Jacquelin Juan taj e Elizabeth Infante de Juan. Le ternja šeja romanja, kaj sikjonas o sekundari, sas kaj kerde le enkvesti ka swako romani familia katar e kumpanija romani la Saltaki. Maškar e informacia, kaj kidam, destakil godja, te šaj las o sastimos taj o fjalo kher, kaj bešas. Enkvesti anenas o pušimos anda ke vica romani si, o sikajimos kal školi taj borš le dženenge. Te kerdjol sa le enkvesti dželo pe trin són, kotar tradam e informacia, te procesin la ka o RENAPER ando Buenos Aires.

Ande sa o borš 2019 mešte romnja la Saltake (Argentina) participisarde sar presidenturia taj fiškaluria katar e sinija kal *elección legislativa* anda o them Argentina taj anda o foro Salta.

Pala o vazdimos, kaj das len Elizabeth Infante de Juan, le šeja, kaj džanas kaj škola, line mešte kurso, te kapacitin pe ando *juzgado electoral federal*, te šaj avenas autoritori katar le sinije ande škola San Jose de Calasanz, kaj o narodo empadronaduria dželo te votil le štar dati ando borš 2019.

Kača buki sas la o obxetivo te sikadjol e kumpanija romani taj te phagjol le esteriotipuria, kaj de but borš si ka o amaro narodo romano. Pala kača buki sikajimaski šaj demostrisardam, kaj sam ciudadanuria la Argentinake katar e vica romani, kon derečuria taj deberuria sar fersavo aver, kaj bešel ande gado them. Si but importante te džanas, sode sam taj sar si amaro narodo, te šaj rekonosisaras, kasave si amare derečuria taj obligacia.

Při prvním romském zasedání v argentinském sekretariátu v březnu roku 2018 navrhla Elizabeth Infante De Juan, aby bylo provedeno první demografické šetření, abychom zjistili, kolik lidí tvoří romskou komunitu v Saltě.

V listopadu roku 2018 přijely Claudia Pittari a Viviana Campora, odbornice z RENAPERu (Národního registru osob), z Buenos Aires až do Salty, aby zde realizovaly třídenní školení se sedmi romskými dívkami: Lucíí Juan, Carolinou Juan, Celestou Juan, Johanou Calderas, Sofíí Juan, Jacquelinou Juan a Elizabethou Infante de Juan. Tyto mladé Romky, studentky středních škol, pak v každé rodině saltské romské komunity provedly dotazníkové šetření. Z informací, které jsme shromáždily, jsou významné zejména ty, které se týkají dostupnosti zdravotní péče a kvality bydlení. Zjišťovaly jsme rodovou příslušnost, dosažené vzdělání a věk osob. Celé šetření trvalo tři měsíce. Získané informace jsme poslaly ke zpracování do RENAPERu v Buenos Aires.

V průběhu roku 2019 se některé romské ženy ze Salty účastnily argentinských legislativních voleb jako předsedkyně a zapisovatelky místních volebních komisí ve městě Salta. Díky podpoře, kterou jim poskytla Elizabeth Infante de Juan, několik středoškolaček začalo navštěvovat kurz, aby se vyškolily u argentinského federálního volebního soudu a mohly se stát členkami volebních komisí ve škole „San Jose de Calasanz“. Zde potom proběhlo v roce 2019 během čtyř voleb také sčítání lidu.

Cílem této práce bylo zviditelnit romskou komunitu a zbořit stereotypy, které jsou už dlouhá léta s naším romským národem spojovány. Touto vzdělávací aktivitou jsme mohli ukázat, že jsme občané Argentiny z rodu Romů s právy a povinnostmi jako kdokoli jiný, kdo žije v této zemi. Je velmi důležité, abychom věděli, kolik nás je a jak na tom je náš národ, abychom mohli rozpoznat, jaká jsou naše práva a povinnosti.

III.

E intenciona te lašaras ceramika te pjas o čajo romano, arakhadjol katar o amalipe, kaj si amen kon e Nancy Alvarado katar but borš palpale. Kača propuesta dželi te kerdjol sa jek fjalo pala, kaj kerasas swato, ande but riga, andel forurja Salta taj Tucuman. De duj borš ando 2018 uni romnja samas invitade, te sikjuvas ande jek studio ceramikako, kaj kerdjilosas ando foro San Miguel de Tucuman. E kapacitori sas e Rosangela Manzione taj o enkontro kerdilo ando taljero partikularno katar e Nancy, le duj sikavnja taj ceramistis. Ande godja kapacitaciona, kaj dželo pe sar štar džjes, djam andre ande e lumja katar e ceramika, jek andal le tehniki sas o RAKU. Katar godja eksperiencia arakhadjol o gindo, te radis e čik ande kaver teknikas, te šaj das o fjalo kal vasurja, kaj swako džjes uzis, taj pale so trubul ame te sikjovas, te kirjon le tijariči ando horno.

Ando šon xulio kaj nakhlo, invitisardine amen te participis ando programo Garajimos taj fomentimos memorias ancestrales, organilil les o kher ceramikako Tanqa, jek projekto katar amari sikavni Nancy Alvarado. Akana pala e pandemia katar o kovido 19 keras buki ando kontakto virtualno, ažukeras te arakhas amen ande Famatanca, jek forico katar foro Catamarca, kaj ašel o studio la Nancako taj kaj site reunis amen, soske te kontinuís te radisaras, te šaj das o fjalo ka gado projekto katar le vasurja, te pjas o čajo romano. Džuvlja romanja keras ceramika, čik, kaj si tradicia ando norte Argentino. Gadja astardjon duj prame, le zakonurja taj teknikis le Aborigene taj le Romenge.

Záměr tvořit keramiku pro pití romského čaje² se zrodil z přátelství, které nás už mnoho let spojuje s Nancy Alvarado. Návrh na tento projekt vznikal postupně během našich setkání v městech Salta a Tucuman. Před dvěma lety v roce 2018 byly některé z nás pozvány, abychom se účastnily workshopu v jedné keramické dílně v San Miguel de Tucuman. Školitelkou byla Rosangela Manzione a setkání se uskutečnilo v soukromé dílně patřící Nancy. Kromě dvou školitelek se workshopu účastnilo i několik hrnčírů. Během čtyřdenního školení jsme se ponořily do světa keramiky a jednou z technik, kterou jsme užívali, bylo RAKU.³ Z této zkušenosti se zrodil nápad pracovat s hlínou i jinými technikami a věnovat se tvorbě nádobí pro každodenní použití. Zjistily jsme, že se také potřebujeme naučit keramiku vypalovat.

V uplynulém měsíci červenci nás pozvali, abychom se zúčastnily Programu uchování a propagace paměti předků, který organizuje keramický dům Tanqa pod vedením naší lektorky Nancy Alvarado. Nyní, během pandemie Covid-19, pracujeme na dálku on-line. Čekáme, že nás pozvou do Fatamancy, jednoho městečka, které je součástí města Catamarca, kde se nachází Nancyino keramické studio. Zde se chceme potkat, abychom v naší práci pokračovaly a daly tak našemu projektu tvorby keramiky i čajovému obřadu pestrost. My, romské ženy, děláme keramiku a pracujeme s hlínou v duchu severoargentinské tradice. Propojujeme tak dvě věci – kulturní praktiky argentinských původních obyvatel a Romů.

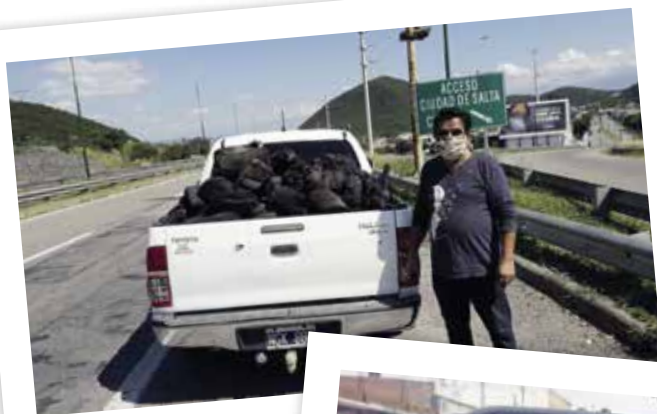
² Romský čaj (*čajo Romano*) je nápoj i zvyk spojený v kultuře argentinských Romů s rodinnými setkáními a vítáním hostů. Přípravuje se tak, že se nejprve ve vodě vaří skořice a hřebíček, teprve pak se přidá černý čaj a nápoj se osladí. Podává se s plátky broskví, banánu nebo pomeranče – pozn. editorů.

³ Raku je japonská keramická technika používaná pro výrobu čajového nádobí – pozn. editorů.

IV.

E pandemia pala o kovido 19 kerel amen te durjuvas jek avrestar, te las po muj e maska taj te arakhas amen. Sar lideruria le Romenge katar e khangeri „E Kumpanija le Devleski“ ažutisaras kaver familjen, kaj trubun len ažutimos. Varekongodi anda e Khangeri, kaj del ažutimos peska vrjamjasa taj peska radimasa pala e gloria le Devleske, si: o Roberto, o David, o Cristian, e Florencia, e Juliana, e Lucia, e Vanesa taj e Elizabeth Juan – sa džene katar e kumpanija romani la Saltake. Si but importante o ažutimos katar o Sebastian taj e Patricia Villegas taj pal le pastoruria katar e Khangeri „E Kumpanija le Devleski“, e Vilma taj o Cristian Cattaneo.

Anda e pervo vrjamja katar e pandemia ando són marco katar o borš 2020 taj andel kaver són abrilo, maio, xunio, dine ažutimos kal familien katar le kheroga Juan Bautista katar o forico Atocha, ande fjal xabenata tate, trin džjes ando kurko, pale dine maski. Ande gado són setembro katar o 2020 o ažutimos aresel sar e fjal gono xabenenca.

Te šaj kerdjol gado ažutimos ande vrjamja nasul, areslo amen ažutimos fočengo, te keras le maski, mas šudro, taj merkaderie (zetino, xeviče, thud, šikjeri, anre, yerba maté, kakao, etc.). Taj kašt te keras jag. Sa gadala prame dine le amenge le diputaria o Santiago taj o Lucas Godoy, e licenciada Mabel Perez katar e fundaciona Salta Crecer taj kaver laše manuš.

Pandemie Covid-19 způsobila, že se straníme jeden druhého, dáváme si na ústa roušky a chráníme se. Jako představitelé Romů z křesťanského sboru „Boží rota“, pomáháme jiným rodinám, které potřebují pomoc. Někteří z těch, kteří jsou ze sboru a svou práci ve svém volném čase pomáhají k slávě Boží, jsou tito lidé: Roberto, David, Cristian, Florencia, Juliana, Lucia, Vanesa a Elizabeth Juan – všichni jsou z romského sboru ze Salty. Velice důležitá pomoc přichází také od Sebastianiana a Patricie Villegasových a od pastorů sboru „Boží rota“ Vilmy a Cristiana Cattaneových.

V první vlně pandemie od března roku 2020 a pak v dalších měsících, v dubnu, květnu a červnu, jsme ve sboru pomáhali rodinám z osady Juan Bautista nedaleko městečka Atocha. Třikrát týdně jsme jim vozili teplé jídlo a rozdávali jim roušky. V současné době (od září 2020) dostávají tuto pomoc v podobě pytlů s potravinami.

S distribucí jídla a šitím roušek v téhle krizové situaci nám významně pomohli poslanci Santiago a Lucas Godoy, paní Mabel Perez z nadace Salta Crecer a další dobří lidé. Zprostředkovali nám látky, ze kterých roušky vyrábíme, potraviny (maso, placky z kukuřičné mouky, mléko, cukr, vejce, yerbu maté, kakao atd.), léky, ale i dříví na oheň.

Romský text zredigoval a do češtiny přeložil Zbyněk Andrš

Romano džaniben – 28. ročník – 2/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021 a finančně podpořen byl také Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v rámci projektu „CRP 2021: Podpora strategicky významných programů na Filozofických fakultách UK, MU, UP“.

Vydává Romano džaniben, z. s.
Biskupcova 85, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková
Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort,
Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;
Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;
Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;
doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách
www.dzaniben.cz

Sazba: Kateřina Krčíková
Obálka: Daniela Kramerová
Tisk: powerprint s.r.o.
Náklad: 300 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)
ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.